

Dražen Kušen, *Arhivi vjerskih zajednica u sjevernoj Hrvatskoj: Razvoj, tipologija, sadržajni značaj* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2018), 335 str.

U nakladništvu Državnoga arhiva u Osijeku iz tiska je 2018. izišla knjiga Dražena Kušena *Arhivi vjerskih zajednica u sjevernoj Hrvatskoj: Razvoj, tipologija, sadržajni značaj*. Prethodno obranjena kao doktorski rad iz područja informacijskih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, tema koja se obrađuje u knjizi pod gornjim naslovom pokušaj je autora da istakne potrebu za primjenom načela suvremene arhivističke teorije i prakse prema arhivskomu nasljeđu vjerskih zajednica. Po svojoj osnovnoj vokaciji diplomirani teolog, a po svojem profesionalnom pozivu arhivist (u zvanju višega arhivista) zaposlen u Državnom arhivu u Osijeku, autor je dobar poznavatelj problematike koju je istraživao i svakako pozvana osoba da stručnoj javnosti predstavi do sada već učinjene, ali i još uvijek potrebne korake za što bolje očuvanje i sređivanje te što primjereniju dostupnost arhivskoga nasljeđa vjerskih zajednica široj društvenoj zajednici. Kako bi te svoje nakane uspješno argumentirao, autor je, prema vlastitom iskazu, morao pristupiti istraživanju na trostruki način: "historijski, teorijski i praktično".

Historijsko-teorijska dimenzija rada najviše dolazi do izražaja u prvim trima poglavljima. U prvom poglavlju naslovljenom *Sveobuhvatnost arhiva* Kušen se zalaže za primjenu teorije i strategije sveobuhvatnoga arhiva, koja daje naglasak na dokumentiranju povijesnoga razvoja svih područja života jedne zajednice na bilo kojoj njezinoj razini. Doduše, ističe Kušen, Hrvatska tu ne zaostaje za svjetskim trendovima, jer još od druge polovice 20. stoljeća postoji kontinuirana praksa sveobuhvatne brige i akvizicijske politike za arhivsko gradivo najrazličitije provenijencije. Dakle, s takvim temeljima uspostavljenim u arhivističkoj praksi u Hrvatskoj nije riječ o potrebi za neakvim paradigmatiskim preokretom u poimanju ciljeva i zadataka arhivistike, nego o daljnjoj potrebi za usavršavanjem već uspostavljenih načela i praksi.

U drugom poglavlju naslovljenom *Arhivi vjerskih zajednica u kontekstu arhivske službe* autor svoje teze o potrebi dosljedne primjene strategije i prakse sveobuhvatnoga arhiva konkretizira na razmatranju uloge arhiva vjerskih zajednica, jer smatra da su upravo oni svojim razvojem, tipologijom i sadržajnim značajem iznimno važni za hrvatsku povijest, a time i za praksu sveobuhvatnoga arhiva. I u tom segmentu hrvatska arhivistika je do sada već učinila velike korake jer, kako podsjeća Kušen, Hrvatski državni arhiv redovito provodi svoju nadzornu ulogu i kategorizaciju stvaratelja arhivskoga gradiva vjerskih zajednica. Na temelju uvida u dosjee pojedinih stvaratelja/imatelja arhivskoga gradiva vjerskih zajednica u nadležnosti HDA, Kušen nam u ovom poglavlju donosi i detaljan popis stvaratelja/imatelja arhivskoga gradiva.

U trećem poglavlju autor se usmjerio na prostor svojega konkretnoga istraživanja, unutar kojega je kontekstualizirao i testirao teze iznesene u prvim

dvama poglavljima rada. Utvrđujući u povijesnom pregledu, koji čini prvi dio poglavlja, da je prostor hrvatskoga sjevera pružao različiti kontekst razvoja vjerskih ustanova od hrvatskoga juga, Kušen upravo taj panonski i peripanonski prostor hrvatskih krajeva izdvaja kao kontekstualnu cjelinu, ali se u konkretnoj analizi usmjerava na područje Slavonije, točnije na ono područje koje je u arhivističkom smislu uglavnom pod nadzorom, ili je u proteklim desetljećima u najvećem dijelu vremena bilo pod nadzorom Državnog arhiva u Osijeku. Nakon što je uspješno argumentirao kako je upravo gradivo vjerskih ustanova iznimno važno ne samo u vjerskom i crkvenom nego i u opće povijesnom smislu za prostor Slavonije od 18. stoljeća nadalje, Kušen je dao detaljan pregled razvoja vjerskih ustanova najvažnijih vjerskih zajednica kao stvaratelja i imatelja arhivskoga gradiva na području Slavonije. S obzirom na to da promatrano područje obilježava vjerska raznolikost, u obzir su uzete one vjerske zajednice koje se ističu ne isključivo suvremenom brojnošću svojih pripadnika nego i razvijenom institucionalnom tradicijom i praksom stvaranja i čuvanja arhivske baštine. Zbog toga je u autorovoj analizi u obzir uzeto šest vjerskih zajednica (Katolička crkva, Srpska pravoslavna crkva, Reformirana crkva, Evangelička crkva, Židovska vjerska zajednica, Islamska vjerska zajednica). Za svaku od tih vjerskih zajednica autor donosi podatke temeljene na pitanjima o njihovu povijesnom razvoju i suvremenom stanju, položaju arhiva u propisima tih vjerskih zajednica te o tipologiji i hijerarhijskim razinama arhiva. Na svako od tih pitanja autor daje odgovor koristeći se metodom analize i sinteze dostupnih izvora i objavljene literature. Povrh toga, Kušen na kraju za svaku od vjerskih zajednica donosi i detaljne preglede o stvarateljima/imateljima arhivskoga gradiva pojedinih vjerskih zajednica koji se nalaze u evidencijama Državnoga arhiva u Osijeku, i koji su zabilježeni u dosjeima toga arhiva, a pruža za one vjerske zajednice kod kojih je to bitno, i važnije dopunske izvore, koji mogu upotpuniti lokalno sačuvano gradivo. Takvim postupkom autor je na jednom mjestu objedinio te sustavno i pregledno izložio informacije o tipologiji i hijerarhijskim razinama arhiva najvažnijih vjerskih zajednica, koje su od koristi ne samo profesionalnim arhivistima nego i zainteresiranim istraživačima, kao osnovna orijentacija u njihovim potencijalnim istraživanjima.

Nakon što je izložio tipologiju i hijerarhijske razine arhiva vjerskih zajednica, u četvrtom poglavlju knjige autor je otišao i korak dalje te se usmjerio na sadržajni opis, analizu i komparaciju tipoloških vrsta arhivskoga gradiva na području koje je u arhivističkom smislu od 1960-ih do 1980-ih pripadalo teritorijalnoj nadležnosti Državnoga arhiva u Osijeku. S obzirom na to da su kao glavni izvor u ovom poglavlju služile ponovno evidencije arhivskoga gradiva vjerskih zajednica, koje je upravo u spomenutom razdoblju provodio Državni arhiv u Osijeku, nije teško zaključiti, kako to čini i sam autor, da bi bilo potrebno učiniti nove i podrobnije evidencije arhivskoga gradiva vjerskih zajednica kod imatelja izvan arhiva, s obzirom na moguće promjene u opsegu i uvjetima sredenosti i očuvanosti gradiva, ali i s obzirom na promjene u strukturi nadležnih državnih

arhiva za određena teritorijalna područja. Dok se to ne učini, uvidom u dostupne evidencije, autor je sadržajnom i komparativnom analizom gradiva na temelju evidencija izradio detaljnu tipologiju arhivskoga gradiva u vjerskim zajednicama. Utvrdio je na koncu poglavlja da se većina stvaratelja/imatelja mogu svrstati u osnovne upravne jedinice različitih vjerskih zajednica (župe, parohije, crkvene općine, bogoštovne općine, medžlise), ali da se u okviru gradiva tih upravnih jedinica može naći i gradivo drugih ustanova u službi pojedine vjerske zajednice sa svojim specifičnim funkcijama (škole te karitativne, gospodarske, socijalne i druge ustanove). Također, na području koje je analizirao autor, kao stvaratelji/imatelji arhivskoga gradiva djeluju i specifične ustanove zajedničkoga življenja (samostani, manastiri), koje u sklopu vjerskih zajednica kojima pripadaju imaju posebno značenje i ulogu. Krajnji je zaključak komparativne analize autora da gradivo pojedinih vjerskih zajednica u osnovi proizlazi iz istih funkcija koje imaju tipološki podudarni stvaratelji različitih vjerskih zajednica.

U petom poglavlju knjige Kušen je iz iznijete tipologije gradiva izdvojio ono gradivo koje svojim sadržajem predstavlja najvrjednije i najbitnije izvore za različita povijesna istraživanja. Tako u ovom poglavlju izdvaja kao gradivo od posebne važnosti isprave Katoličke crkve, koje su dugo vremena služile ne samo kao crkveni nego i civilni, javno-pravni dokumenti. Osim njih, iznimno važni izvori, kojega su stvaratelji bile sve vjerske zajednice, matične su knjige i njima srodne knjige stanja duša (*status animarum*), a Kušen kao osobito bitne za istraživanje navodi i zapisnike kanonskih vizitacija, odnosno kontrolnih pregleda.

Nakon što je tipološki i sadržajno obradio hijerarhijske razine arhiva vjerskih zajednica i gradiva koje se u njima nalazi, pružajući time korisne informacije širemu zainteresiranomu krugu potencijalnih istraživača, u posljednja tri poglavlja knjige Kušen se usmjerio na praktične probleme u sređivanju i zaštiti arhivskoga gradiva vjerskih zajednica. U šestom poglavlju *Zaštita i obrada: stanje i smjernice*, on prvo, ponovno na temelju spomenutih evidencija Državnoga arhiva u Osijeku, iznosi stanje gradiva i uvjete njegova smještaja kod različitih stvaratelja/imatelja, dopunjujući to i postojećim podatcima o šteti nastaloj na gradivu kao posljedici Domovinskoga rata. U drugom dijelu poglavlja autor iznosi prijedloge za što boljom materijalnom i intelektualnom zaštitom gradiva. Prva bi trebala proizlaziti iz primjena suvremenih tehnologija na zaštitu gradiva, a druga iz kontinuiranoga rada na stručnoj obradi gradiva i obrazovanju djelatnika u skladu sa suvremenim normama arhivističke struke. Kako bi se to u praksi moglo i provesti i koje je korake potrebno poduzeti, Kušen na pregledan i jasan način sumira u završnom podpoglavlju.

U sedmom poglavlju autor nas vodi kroz primjere dobre prakse u prikupljanju, sređivanju i zaštiti arhivskoga gradiva od strane stvaratelja/imatelja. Kao prvenstveni primjer dobre prakse predstavlja nam rad Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu i njegovu stoljetnu suradnju s Hrvatskim državnim arhivom.

Taj arhiv nastoji, vođen primjerom pojedinih biskupijskih arhiva u Europi, preuzimati i gradivo onih crkvenih ustanova koje djeluju izvan nadbiskupijskoga sjedišta, sve do razine pojedinih dekanata i župa. Kušen smatra da bi takvoj praksi trebao težiti i Nadbiskupijski arhiv u Đakovu, kao najviša razina arhiva vjerske provenijencije na području koje je on u ovoj knjizi uzeo u analizu. To je pogotovo moguće, smatra Kušen, jer đakovački arhiv već desetak godina radi u znatno povoljnijim uvjetima (u smislu adekvatnoga prostora i primjerenoga fizičkog smještaja gradiva, mogućnosti njegova čuvanja, sređivanja i korištenja), pa iako uvijek opstojе problemi nedostatnoga stručnoga kadra za opsežnije poslove, nužno je pristupiti sređivanju fondova i zbirki toga arhiva te izradi obavijesnih pomagala prema suvremenim arhivističkim kriterijima. Štoviše, osim što iznosi načela prema kojima bi se to gradivo imalo oblikovati u fondove i zbirke, Kušen u posebnoj tablici donosi i svoju idejnu projekciju razgraničenja fondova i zbirki u Nadbiskupijskom arhivu u Đakovu. Iako upozorava da bi za pravilno oblikovanje fondova i zbirki bilo potrebno temeljno proučavanje povijesti crkvenih institucija u Đakovu, taj autorov prijedlog može se smatrati dobrodošlim prilogom i poticajem za logičnije i svrsishodnije oblikovanje arhivskih cjelina gradiva u đakovačkom arhivu. Poglavitо je tomu tako jer nas Kušen u daljnjim podpoglavlјima vodi kroz svoја praktična iskustva nastala za vrijeme istraživanja arhivskoga gradiva vjerskih zajednica s ciljem izrade doktorskoga rada. On je tako, putem vlastitoga upitnika, proveo evidencije arhiva franjevačkih samostana u istočnoj Hrvatskoj (Ilok, Šaregrad, Vukovar, Osijek), dobro se upoznavući s manjkavostima u čuvanju, zaštiti i sređivanju gradiva, a u Franjevačkom arhivu u Virovitici obavio je cjeloviti rad na stručnoj arhivističkoj obradi i opisu arhivskoga gradiva te izradi obavijesnoga pomagala. Kao što nam detaljnije prikazuje u odnosnom podpoglavlјu, u tom arhivu identificirao je cjelokupno gradivo, razgraničio je gradivo pojedinih fondova i zbirki, a za pojedine ga je serije i sredio te popisao.

U zadnjem osmom poglavlјu Kušen je naposljetku razmotrio i suradnju države i vjerskih zajednica u zaštiti vjerskih arhiva. Iznoseći temeljne ugovore između crkve i države o suradnji na zaštiti općedruštvenoga kulturnog nasljeđa, Kušen poziva na daljnje produbljivanje suradnje na korist čitavoga društva i njegovoga kulturnog nasljeđa.

U zaključku ovoga kratkog prikaza knjige možemo reći da je načelno riječ o prinosu poznavanju problematike arhiva vjerskih zajednica općenito, a konkretno o dubinskom poznavanju te problematike arhiva na slavonskom području, za čije se rješavanje nude i određene smjernice. Osim stručnim arhivističkim krugovima, knjiga može biti zanimljiva i širemu krugu istraživača kao svojevrsni priručnik za lociranje vrste gradiva vjerskih zajednica, kontekst njegova nastanka i mjesta na kojima se ono čuva.